

УДК 347.724

В.Г. Оцел,

здобувач відділу проблем цивільного, трудового і підприємницького права
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ ВІДЧУЖЕННЯ ЧАСТКИ В ТОВАРИСТВАХ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Анотація. У статті розглянуто питання обмежень у відчуженні частки у товариствах з обмеженою відповідальністю. Досліджено правове регулювання та сутність встановлення заборони на відчуження частки в товаристві з обмеженою відповідальністю, переважного права її купівлі, можливість відчуження частки до повної сплати.

Ключові слова: обмеження відчуження частки, товариство з обмеженою відповідальністю, переважне право, заборона відчуження третім особам.

Постановка проблеми. На даний час, частка в товаристві з обмеженою відповідальністю (далі — ТОВ) є розповсюдженим предметом правочинів. Незважаючи на це, чинним цивільним законодавством України такі правочини належним чином не врегульовано. Встановлюючи певні правові обмеження щодо відчуження частки в ТОВ, законодавець при цьому, детально не визначає порядок їх реалізації, що часто призводить до їх невірною розуміння та застосування задля умисного обмеження прав учасника, який відчужує частку в товаристві.

Все вищеперераховане призводить до необхідності дослідження передбачених чинним законодавством України, обмежень щодо відчуження часток у ТОВ, їх правової сутності та реалізації, що і є **метою** даної статті.

Стан дослідження проблеми. Питання відчуження частки в ТОВ як в цілому так і у частині його правових обмежень ставало предметом дослідження таких вітчизняних і зарубіжних вчених як О.Р. Кібенко, В.М. Крав-

чук, І.М. Кучеренко, В.О. Лапач, Д.В. Ломакін, Л.О. Новосьолова, Р.П. Сойко, І.В. Спасибо-Фатеева, С. Томчишен, Р.С. Фатхутдінов та інші.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до чинного законодавства України, частка в ТОВ є оборотоздатним предметом цивільних правовідносин, що має грошову оцінку та є єдиною передбаченою законодавством підставою участі особи у ТОВ та набуття учасником корпоративних прав.

Конституційний суд України визнає частку учасника у статутному капіталі товариства як предмет цивільних правовідносин, який засвідчує участь особи у товаристві [1].

Р.П. Сойко відзначає, що найбільша кількість обмежень у операціях з частками у господарських товариствах мають товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. Такі обмеження він називає обмежувальними «мотивами» [2, с. 18].

В чинному законодавстві України можна виділити наступні обмеження, щодо розпорядження часткою в ТОВ:

1) закріплення в абз. 1 ч. 2 ст. 147 ЦК України можливості встановлення в статуті ТОВ заборони відчуження частки третім особам;

2) закріплення в абз. 2 ч. 2 ст. 147 ЦК України за учасниками товариства права переважної купівлі частки;

3) закріплення в ч. 3 ст. 147 ЦК України можливості відчуження частки до її повної сплати лише у тій частині, в якій її вже сплачено, а не в тому розмірі, який закріплений у статуті.

Заборона відчуження частки третім особам. Відповідно до абз. 1 ч. 2 ст. 147 ЦК України та ч. 2 ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» відчуження учасником ТОВ своєї частки (її частини) третім особам допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства. Отже, за загальним правилом, учасник ТОВ має право відчуження належної йому частки третім особам, проте таке його право може бути обмежено статутом товариства.

У п. 4.6. Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 за № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» зазначається, що ч. 2 ст. 147 ЦК України та ч. 2 ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» надає можливість передбачити в статуті товариства заборону на відчуження частки третім особам. Недотримання встановленої статутом заборони відступлення частки третім особам може бути підставою для визнання договору про відступлення, купівлю-продаж або інше відчуження частки третій особі недійсним. Будь-які інші способи обмеження права учасника на відчуження частки в статутному капіталі ТОВ, передбачені статутом, зокрема необхідність згоди інших учасників або товариства, не відповідають закону [3].

Таким чином, якщо заборона на відчуження частки третім особам може встановлюватися виключно у статуті ТОВ, то постає питання, коли така заборона може бути встановлена. Чинне законодавство не містить відповіді на дане питання, а отже встановлення в статуті товариства може бути здійснене в будь-якій час його існування, шляхом внесення змін до статуту загальними зборами учасників ТОВ. У такому випадку, може виникнути ситуація, коли учасник ТОВ, в статуті якого відсутня заборона відчуження частки третім особам, що має намір продати свою частку в товаристві третім особам або вже має попередні домовленості щодо такого продажу, може бути позбавлений свого права іншими учасниками ТОВ, які задля того щоб завадити такому правочину, у випадку наявності для цього необхідної кількості голосів, можуть внести таку заборону відчуження до статуту ТОВ.

З метою дотримання інтересів учасника, який відчужує частку, заслуговує на підтримку позиція В.М. Кравчука, що для запобігання можливим зловживанням зі сторони більшості, учасник, який голосував проти зміни порядку відчуження частки, повинен мати право на застосування до нього попередніх умов [4, с. 144].

Отже, для запобігання зловживань та з метою захисту інтересів учасника, що має намір відчуження частки, необхідно законодавчо закріпити, що обмеження відчуження частки третім особам може встановлюватися або при заснуванні ТОВ або в процесі існування товариства шляхом прийняття такої зміни виключно усіма 100% учасників ТОВ.

Переважне право на придбання частки в ТОВ. Іншим обмеженням щодо розпорядження часткою в ТОВ є

закріплення за учасниками товариства права переважної купівлі частки. Так, згідно абз. 2 ч. 2 ст. 147 ЦК України та ч. 3 ст. 53 Закону України “Про господарські товариства” учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства або домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права.

Чинне законодавство встановлює право переважної купівлі частки учасниками товариства, виключно за умови відчуженні частки (її частину) третім особам. Отже, у випадку відчуження частки у ТОВ іншому учаснику або декільком учасникам, право переважної купівлі в учасників даного товариства не виникає.

З даного питання заслуговує на підтримку позиція С. Томчишена, який пише, що таке обмеження застосування переважного права тільки випадками продажу частку третій особі не дозволяє зберегти пропорційність управління товариством серед учасників, які залишатимуться в товаристві, якщо вона буде продана лише одному з них [5, с. 124].

На мою думку, з метою захисту балансу впливу учасників на управління ТОВ, право переважної купівлі частки в ТОВ має виникати в учасників товариства у випадку будь-якого її продажу, як третім особам так і учасникам товариства.

Досліджуючи питання переважного права при відчуженні частки в ТОВ, важливим є порядок здійснення повідомлення учасником, який має намір продати частку (її частину), інших учасників про їх право переважної купівлі.

Згідно чинного законодавства порядок та умови реалізації учасниками ТОВ права переважної купівлі частки

можуть бути врегульовані у статуті товариства, проте на практиці таке зустрічається дуже рідко.

Т. Пономарьова зазначає, що у випадку, якщо механізм повідомлення щодо переважного права не закріплений у статуті існують два варіанти такого повідомлення, кожен із яких має плюси та мінуси. Перший з них полягає в тому, що повідомлення повинно бути направлено безпосередньо кожному із учасників, що має право переважної купівлі. Мінусом такого підходу, вона зазначає, його можливу обтяжливість для учасника у випадку, якщо товариство має велику кількість учасників, які знаходяться за межами країни. На її думку, більше переваг має спосіб повідомлення учасників на загальних зборах учасників товариства, оскільки в такому випадку учасник не витрачає свої кошти на повідомлення і в цей же день може вирішитися питання про використання або невикористання учасниками свого переважного права на купівлю частки. Проте такий спосіб повідомлення має значні вади, які відмічає й сама Т. Пономарьова, такі як можливість очікування на загальні збори протягом значного періоду часу, а також, що при проведенні загальних зборів учасників можуть бути присутні далеко не всі учасники товариства, а отже у учасника ТОВ, який має намір продати частку існує обов'язок повідомити учасників, які не були присутні на таких зборах [6, с. 14].

Отже, для дотримання порядку повідомлення учасників, щодо їх можливості використання переважного права придбання частки в ТОВ, мають бути повідомлені всі учасники товариства, а товариство при цьому не повідомляється, оскільки не є суб'єктом переважного права.

Розглядаючи питання повідомлення учасників, які володіють переваж-

ним правом, про продаж частки, слід погодитись з С. Томчишеним, щодо того, що таке повідомлення за своєю сутністю є офертою та повинно містити всі істотні умови: розмір частки та ціну продажу [5, с. 125].

Одним з найбільш дискусійних питань при дослідженні права переважної купівлі частки в ТОВ є визначення кола правочинів при яких дане право підлягає застосуванню.

М. Легоцька та О. Варакіна ґрунтуючись на аналізі судової практики вважають, що переважне право інших учасників на частку в статутному капіталі ТОВ поширюється не лише на договори купівлі-продажу, але і на договори міни [7, с. 17]. Така їх позиція ґрунтується на абз. 2 п. 31 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» згідно якого, як купівлю-продаж частки (її частини) у статутному капіталі товариства відповідно до глави 54 ЦК України необхідно розуміти також і передання її у власність за договором міни [8].

Іншу позицію займає Л. Новосьолова, яка зазначає, якщо відчуження частки учасником відбувається за іншими, ніж договір купівлі-продажу, підставами, наприклад за договором міни, угоди про відступне, переважне право учасникам не надається [9, с. 3].

В.М. Кравчук також висловлює позицію, що переважне право на придбання частки в ТОВ повинно застосовуватися лише у разі купівлі-продажу. У разі дарування, міни частки, а так само її відчуження іншим способом, учасники не мають жодних переваг перед третіми особами [4, с. 150].

Протилежної позиції дотримується С. Томчишен, якому видається не зовсім виваженим обмеження застосування переважного права у випадку

безвідплатного відчуження частки, зокрема у разі дарування. На його думку, такий підхід, з одного боку, не відповідає основному призначенню переважного права — здійсненню контролю над складом учасників, а з другого боку свідчить про надання переваги інтересам третьої особи, яка не є учасником товариства. Він пропонує, в будь-якому випадку відчуження частки, надавати учасникам переважне право викупити таку частку за її ринковою ціною [5, с. 127].

Вищевказана позиція не може бути підтримана, оскільки частка у ТОВ є власністю учасника, якою він вправі розпоряджатися на власний розсуд. Не можна вести мову про рівність пропозиції учасника про придбання, а така рівність презюмується правовою природою переважного права, у випадку коли учасник має намір подарувати свою частку, наприклад, своєму близькому родичу. Отже, очевидним є факт, що на правочини щодо безоплатного відчуження частки у ТОВ, переважне право інших учасників товариства не може бути поширено.

Крім того, у абз. 2 п. 4.10. згаданої вище Постанови Пленуму Вищого господарського суду України закріплюється, що оскільки у абз. 2 ч. 2 ст. 147 ЦК України йдеться про переважне право на купівлю частки (її частини), переважне право не поширюється на відносини спадкування, правонаступництва, дарування, іншого безоплатного відчуження частки у статутному капіталі ТОВ або ТДВ, а також обмін цієї частки (її частини) на інше індивідуально визначене майно [3].

Отже, Вищий господарський суд України цілком слушно займає уточнюючу щодо висновків Верховного Суду України позицію, що у випадку коли міна здійснюється на індивідуально визначені предмети, переважне

право інших учасників не може поширюватися, оскільки в такому випадку такі учасники не можуть запропонувати до обміну тотожні речі, оскільки такі речі є юридично незамінними. Вбачається, що вищевказана позиція Вищого господарського суду України є повністю обґрунтованою, такою, що заслуговує на повну і всебічну підтримку, дозволяє повністю запобігти таким цинічним проявам ухилення від переважного права інших учасників, як укладення договору міні частки на грошові кошти.

Досліджуючи порядок реалізації учасниками переважного права, С. Томчишен зазначає, що нормою ст. 147 ЦК України прямо не виключається продаж третій особі частини частки, що пропонувалася до продажу, якщо переважним правом скористаються не всі учасники товариства. З огляду на це він припускає, що учасник ТОВ та ТДВ має переважне право на придбання не всієї запропонованої третій особі частки, а лише її пропорційної частини, незалежно від того, один від скористався переважним правом чи ним також скористалися й інші учасники [5, с. 123]. Отже, ним виражається позиція згідно якої переважне право іншого учасника товариства на придбання частки розповсюджується не на всю частку, а лише пропорційно його частці частину від тієї частки, яка відчужується.

З даного питання варто підтримати позицію Л. Новосолової відповідно до якої, за загальним правилом учасник, який реалізує своє переважне право, повинен придбати всю відчужувану частку (частину частки). Оферта продавця акцептується кожним учасником в повному обсязі. Акцепт оферти виражає волю учасника на придбання усієї частки, яка відчужується, але за наявності вимог інших учасників — укласти договір лише у відношенні

належної частини частки [9, с. 9].

Пропорційність належній частці, при здійсненні учасниками переважного права, має враховуватися виключно за умови, коли таким правом мають намір скористатися два та більше учасника товариства, при чому такі учасники не мають права на придбання у сукупності частки іншого розміру, аніж того, який відчужується учасником. Таким чином, категорично не можна погодитись з вищевказаною позицією С. Томчишена, оскільки така позиція є можливою лише за умови невірнього розуміння сутності переважного права, яке ні в якому разі не може погіршувати положення учасника, що має намір відчуження частки шляхом здійснення правочину на інших умовах ніж зазначені у оферті.

Чинне законодавство прямо не передбачає наслідків порушення переважного права учасників ТОВ на придбання частки, що відчужується, проте в судовій практиці склалася стійка практика застосування по аналогії до даних правовідносин положень, які регулюють переважне право купівлі частки у праві спільної часткової власності.

Так, у п. 31 вищевказаної Постанови Пленуму Верховного Суду України закріплено, що продаж учасником частки (її частини) з порушенням переважного права купівлі інших учасників (ч. 2 ст. 147 ЦК України, ч. 2 ст. 53 Закону України «Про господарські товариства») не зумовлює недійсність такого правочину. У цьому разі будь-який учасник товариства має право пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця за аналогією з нормою ч. 4 ст. 362 ЦК України [8].

Аналогічна позиція закріплена у абз. 3 п. 4.10. вищезгаданої Постанови Пленуму Вищого господарського суду України, в якій зазначається, що згідно з ч. 4 ст. 362 ЦК України

у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. Наведена норма застосовується за аналогією до випадків порушення переважного права учасника ТОВ (ТДВ) на купівлю частки у статутному капіталі. При цьому слід мати на увазі, що ця норма застосовується до відповідних позовів учасників товариства лише з обмеженнями, передбаченими нею [3]. Вищезазначена правова позиція Верховного Суду та Вишого господарського суду України вбачається вірною, обґрунтованою та такою, що повністю відповідає чинному цивільному законодавству України.

Враховуючи вищевикладене, ч. 1 та ч. 2 ст. 147 ЦК України слід викласти в наступній редакції:

«1. Учасник ТОВ має право на відчуження належної йому частки участі (її частини) іншим учасникам цього товариства або третім особам, якщо це прямо не заборонено статутом товариства.»

«2. Учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам. Учасники товариства можуть скористатися своїм переважним правом протягом місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, в тому числі достроково відмовитись від свого права.»

Відчуження частки в товаристві до повної її сплати. Чинне цивільне законодавство, а саме ч. 3 ст. 147 ЦК України та ч. 4 ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» надають учаснику ТОВ можливість відчуження частки в товаристві до повної її сплати, проте лише у тій частині, в якій її уже сплачено.

Відповідно до ч. 6 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства» учаснику ТОВ, який повністю вніс свій вклад, видається свідоцтво товариства. Отже, якщо повне внесення учасником свого вкладу до статутного капіталу ТОВ підтверджується свідоцтвом, яке видається товариством, то у випадку часткової сплати, у цивільному законодавстві відсутні посилання на те, якими документами таке внесення може підтверджуватися.

Вбачається за доцільне, законодавчо закріпити право учасника ТОВ, який вніс вклад до статутного капіталу, вимагати від ТОВ в особі виконавчого органу видачі свідоцтва, що підтверджує таке внесення вкладу до статутного капіталу ТОВ, не тільки за умови повного внесення вкладу, а й за умови внесення будь-якої частини вкладу, із зазначенням загального розміру частки учасника відповідно до статуту товариства та розміром внесеного вкладу у відсотковому вимірі.

Частину 6 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства» пропоную викласти в наступній редакції: «Учаснику ТОВ, який повністю або частково вніс свій вклад, на його вимогу видається свідоцтво товариства із зазначенням розміру частки учасника відповідно до статуту товариства та розміром внесеного вкладу у відсотковому вимірі».

Висновки. Законодавством України встановлено обмеження, щодо розпо-

рядження часткою в ТОВ у вигляді можливості встановлення у статуті ТОВ заборони відчуження частки третім особам та закріплення за учасниками товариства права переважної купівлі частки.

Є доцільним законодавчо закріпити можливість встановлення обмеження відчуження частки третім особам виключно при заснуванні ТОВ або шляхом прийняття такого положення виключно усіма 100% учасників ТОВ при його запровадженні на протязі діяльності товариства.

Пропонується закріпити право учасників переважної купівлі частки в ТОВ у випадку будь-якого її продажу, як третім особам так й іншим учасникам товариства.

Обґрунтованим є право учасника, який вніс вклад до статутного капіталу ТОВ, вимагати від товариства, в особі виконавчого органу, видачі свідоцтва, що підтверджує таке внесення вкладу до статутного капіталу ТОВ, не тільки за умови повного внесення вкладу, а й за умови внесення будь-якої частини вкладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рішення Конституційного суду України від 5 лютого 2013 року № 1-рп/2013 у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Ліхтнер Бетон Львів» щодо офіційного тлумачення положень частини четвертої статті 58, частини першої статті 64 Закону України «Про господарські товариства» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховного суду України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-13>.
2. Соїко Р.П. Способы обеспечения регрессного требования при предоставлении банковской гарантии и порядок прекращения гарантийных обязательств // Банковское право. — 2003. — №3. — С. 14-20.
3. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховного суду України. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>.
4. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: дис. ... д-ра юрид. наук / В.М. Кравчук. — Л. : Б. в., 2009. — 434 с.
5. Томчишен С. Призначення та принципи здійснення переважного права на викуп часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств / С. Томчишен // Вісник Академії правових наук України. 2010 р. №2(61). — Х. : Право / С. 121-132.
6. Пономарьова Т. Как уступить долю «нужному» лицу // Юридична практика. — 2007. — №13 (483). — С. 11, 14.
7. Легоцкая М., Варакина О. Доли для своих // Юрид. практика : газета українських юристів. — 2012. — № 8 (739) 21 февраля. — С. 11, 17.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховного суду України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.
9. Новоселова Л. Преимущественное право покупки доли в обществе с ограниченной ответственностью // Хозяйство и право. — 2009. — 12. — С. 3-15.

Оцел В.Г.

Правовые ограничения отчуждения доли в обществах с ограниченной ответственностью.

Аннотація. В статье рассмотрены вопросы ограничений в отчуждении доли в обществах с ограниченной ответственностью. Исследовано правовое регулирование и сущность установления запрета на отчуждение доли в обществе с ограниченной ответственности, преимущественное право ее покупки, возможность отчуждения доли до полной оплаты.

Ключевые слова: ограничения отчуждения доли, общество с ограниченной ответственностью, преимущественное право, запрет отчуждения третьим лицам.

V. Otsel

Legal restrictions of alienation shares in Limited Liability Companies.

Summary. The article deals with restrictions of alienation shares in Limited Liability Companies. Investigated the legal regulation and the essence of establishment a ban for the alienation shares in a Limited Liability Company, the preemptive right to buy it, the possibility of alienation a share until full payment.

Keywords: limit of alienation a share, Limited Liability Company, the preemptive right, the prohibition of alienation to third parties.

